

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA YEMEN'DE OSMANLI-İNGİLİZ
MÜCADELESİ VE MARK SYKES'İN YEMEN'DEN
GÖNDERDİĞİ RAPOR
ANGLO-OTTOMAN STRUGGLE IN YEMEN DURING THE WWI AND
THE REPORT MARK SYKES SENT FROM YEMEN

YAHYA YEŞİLYURT

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
*Assoc. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
International Relations*

yahyayesilyurt@hotmail.com; yyesilyurt@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3209-2416

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-61, Ocak-January 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 24.10.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 12.12.2017
Sayfa-*Pages* : 357-373
DOI- : <http://dx.doi.org/>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>
This article was checked by iThenticate.

**I. DÜNYA SAVAŞI'NDA YEMEN'DE OSMANLI-İNGİLİZ MÜCADELESİ
VE MARK SYKES'İN YEMEN'DEN GÖNDERDİĞİ RAPOR***
ANGLO-OTTOMAN STRUGGLE IN YEMEN DURING THE WWI AND
THE REPORT MARK SYKES SENT FROM YEMEN

YAHYA YEŞİLYURT

Öz

Ortadoğu, hali hazırda sınırları değişmekte olan ve Batılı düşünürler tarafından adlandırılan bir coğrafyadır. Bu coğrafyada bugün yaşananların temelinde tarihi arka planının yattığı su götürmez bir gerçekliktir. Dolayısıyla çağdaş Ortadoğu'da yaşananları anlamlandırmanın en temel başvuru noktasını tarihsel olgular oluşturmaktadır. Yemen de Osmanlı Devleti ile Batılı devletlerarasında mücadele sahnesi olmuş, Ortadoğu'nun kadim devletlerinden birisidir. Yemen'de Türklerin varlığı daha eskilere dayandırılrsa bile Yemen'in son 400 yılının Osmanlı Devleti'yle iç içe yaşadığı bilinmektedir. Özellikle de 1871 ve sonrası, bu iç içe geçmişliğin dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü 1839'da hukuken Osmanlı toprağı olan Yemen'den toprak koparan İngiltere, bu coğrafyada Osmanlı Devleti ile 1914'te yaptığı sınır antlaşmasıyla komşu devlet olmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Yemen'deki nüfuz mücadelesi zirve noktasına ulaşmıştır. Savaşın getirdiği dinamizmle ve yerel halkın verdiği destekle İngiltere'ye karşı başarılı kara harekâtı yapan Türk birlikleri, Yemen'de İngiliz varlığını büyük tehlikeye sokmuştur. Bu tehlikeli ilerleyiş, İngiltere tarafından ciddiye alınmış ve bölgeye başarılı diplomatlarını göndererek alınacak tedbirleri düşünmeye başlamıştır. Mark Sykes, I. Dünya Savaşı esnasında, 1915'te Yemen'de bulunmuş ve üst makamlara gönderdiği raporla dikkatleri Yemen çekmeyi başarmıştır. Bu çalışmada, Yemen cephesinde yaşanan gelişmeler, askerî arşiv belgeleri ve Sykes'in gönderdiği raporla birlikte ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, İngiltere, Mark Sykes, Ortadoğu, Osmanlı Devleti, Yemen

Abstract

The Middle East is a geography where the borders are currently changing and it was named so by them. Behind what is happening in this geography today lies evidently the historical background. The point of reference to understand what is happening in the current Middle East is the historical events. Yemen is one of the very old states of the Middle East, which was a scene of struggle between the Ottoman and Western states. Even if the existence of the Turks in Yemen is earlier, it is widely known that for only the late 400 years Yemen has lived with the Ottoman State. Especially post-1871 is the turning point of intertwine because England, which took part of Yemen judicially a land of the ottoman empire in 1839, became neighbor to Yemen in 1914 when they had an agreement with the Ottoman state. Indeed, when the WWI broke out, the challenge for domination in Yemen reached its zenith. With the dynamism the war brought and the support of the local people, the Turkish army having a successful fight against the English put the presence of the English in peril in Yemen. The alarming advance made the English take precautions and send its most successful diplomats to the region. Mark Sykes, during the WWI, was in Yemen in 1915 and drew attention of his superiors to Yemen by means of the reports he sent. The present study examines the developments in Yemen front in the light of archival documents and the reports of Sykes.

Key Words: * Mark Sykes, Middle East, The Ottoman Empire, United Kingdom, World War I, Yemen.

* Bu çalışma 1-3 Aralık 2016 tarihlerinde düzenlenen Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın yoğun şekliyle yaşandığı yerlerden biri de Yemen'dir. Yemen, 1914'te Avrupa'da yaşanan siyasî ve askerî krizlerin yol açtığı gelişmelerden oldukça uzak bir Osmanlı vilayeti idi. Avrupa'daki bu gelişmelerin seyri milletlerarası sorun haline gelince Osmanlı Devleti idarecileri de gerekli tertibi almakta gecikmemişlerdi. Nitekim Osmanlı Devleti, bu savaşa girmeden evvel seferberlik ilanı yapmıştı ve Yemen vilayeti, Kutsal topraklarla birlikte seferberlikten muaf tutulmuştu. Muafiyet meselesi müphemiyetini korumakla birlikte, eldeki veriler ışığında bakıldığında bazı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bu hususlardan birincisi Yemen, jeo-stratejik açıdan önemli bir su kavşağında bulunuyordu. İkincisi dini açıdan Kutsal Beldelerin kilit mevkisini oluşturuyordu. Bu iki maddeye ek olarak, 7. Kolordu'nun mıntikasında askerlik şubesinin bulunmayışı da göz önüne alındığında, Yemen'in niçin seferberlikten muaf tutulduğu ortaya çıkmaktaydı.

Yemen'in seferberlik dışında tutulmasını Ali Sait (Akbaytogan) Paşa, hatıralarında şöyle ifade ediyordu;

“Osmanlı ordusu baştanbaşa seferber edildi. Fakat seferberliği Yemen kolordusuna teşmil etmediler. Çünkü anavatandan Yemen'e ne asker, ne silah ve cephane, ne de erzak, para göndermek mümkün değildi. Cihan Harbinden evvel Yemen'deki yedinci kolordunun buğdayına hatta ununa kadar bütün erzakı merkezden gönderilirdi.”¹

Avrupa'da 1914 yılında zirve noktasını bulan siyasî çalkantıların yaşandığı tarihte Osmanlı Devleti dış politikasında bazı değişiklikler yaşamaktaydı. Örneğin İngiltere'ye karşı son dönemlerde izlenen Almanya eksenli Ortadoğu politikası değişmeye başlamıştı. Batılı devletlerin artan emperyalist mücadelelerini sezen Osmanlı devlet adamları, 1914'te patlak verecek olan savaş öncesinde müttefik devlet arayışına girişmişti. Fransa ve İngiltere nezdinden yapılan girişimler netice vermeyince, Rusya'nın yayılmacı politikasına karşılık tekrar Almanya ve Avusturya-Macaristan safına katılma emareleri göstermişti. Osmanlı Devleti daha savaş başlamadan yapacağı ittifak girişimlerinin neticelerini almaya uğraşırken, Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş açmıştı. İki devletin sıradan bir anlaşmazlığı gibi görünen bu çatışma, bir ay içerisinde tüm Avrupa Devletlerini savaşa sürüklemişti. Dar ekseninde başlayan savaşın çemberi tarihler ilerledikçe genişlemiş; nitekim Osmanlı Devleti'nin de malum Karadeniz Baskını² ile savaşa katılmasıyla bu sınırlar daha da artmıştı. Yemen, I. Dünya Savaşı'nın bu sınırını daha ilerilere taşıyan bir vilayetin adı olmuştu.

¹ Selahaddin Güngör, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1937, s. 40.

² 10 Ağustos 1914'te İngiliz donanmasından kaçan iki Alman gemisi Goeben ve Breslau boğazları geçerek Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Almanya eksenli politika izleyen Osmanlı Devleti, bu iki gemiyi satın aldığını duyurarak Goeben'e Yavuz, Breslau'a Midilli isimleri vermişti. Savaş zamanında tarafsızlık ilkesini uygulayan Osmanlı Devleti, yoğun diplomatik protestolar karşısında Alman askeri mürettebatına fes giydirerek Osmanlı ordusunda istihdam ettiğini ilan etmişti. Amiral Wilhelm Anton Souchon komutasındaki 11 parçalık Osmanlı donanması, Karadeniz'e açılmış ve 29/30 Ekim 1914'te Odessa ve Sivastopol'daki Rus limanlarını bombalamıştı. Bakınız Salih Kış, “Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği”, *Çanakakale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl: 15, S. 22, Bahar 2017, s. 68

A-Yemen Cephesi'nin Açılması

Osmanlı Devleti, Aden'i 1839'da silah zoruyla ele geçiren İngiltere ile 1914'e kadar Yemen'de nüfuz mücadelesi yaşamıştı. Bu mücadele zaman zaman silahlı çatışmaya da varıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti ile savaşmayı göze alamayan İngiltere, diplomasi usullerini sonuna kadar kullanarak Mart 1914'te burada bir hudut antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bu sınır antlaşmasıyla kadim Yemen toprakları, iki büyük devlet arasında bölünmüştü. Kaldı ki bu bölünme 20. asrın sonlara kadar sürecekti.

1914 Ağustosunda I. Dünya Savaşı olanca dinamizmiyle başladığında İngiltere, Yemen'de Osmanlı Devleti'yle sınır komşusuydu. Bu gerçeği iki taraf da çok iyi biliyordu. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması, Yemen gibi uzak vilayetlerde de bu mücadelenin yürütüleceği anlamına geliyordu. Savaş başlamadan evvel İngiltere lehinde yapılan girişimler netice vermeyince Almanya safına doğru politik kayma yaşayan Osmanlı Devleti, İtilaf Güçleri'ne karşı savaşa dâhil olmuştu. Dolayısıyla karşı safta bulunan İngiltere'ye karşı Yemen'de de bir cephe açılacağı çok önceden belliydi. Peki, savaşın başlarında seferberlikten muaf tutulan Yemen Vilayeti, seferberliğini nasıl tamamladı ve cephe burada nasıl açıldı?

Bu soruya farklı verilerle cevap vermek yerinde olacaktır. Yemen'in Osmanlı Devleti tarafından atanan son valisi Mahmut Nedim Bey, Yemen cephesini 7. Kolordu kumandanlarından Sait Bey'le ortak aldıkları karar neticesinde açtıklarını belirtmiştir.³ Bu kararın, İngiltere'ye karşı savaş anlamına geldiğini çok iyi bilen Mahmud Nedim Bey,

“Ali Sait Paşayla, bütün o mıntıkaya hâkim olan Cihaf dağına çıktık. Sonra Dalî'ye indik ve bu sefer kurbanlarla dehalet eden şeyhi azl ve tard ederek yerine kardeşi Abdülhamit'i geçirdik. Nihayet hududa geldik, hudud işaretlerini yıktık.” diyerek, Yemen'de de sürecek olan I. Dünya Savaşı'nın başladığını belirtmiştir.⁴

Osmanlı arşiv belgelerine bakılacak olursa, Yemen'deki cephenin açılması Türk tarafından kaynaklanmamıştı. Çünkü Osmanlı tarafını çok ciddi bir istihbarat ağıyla takip eden İngilizler, Hudeyde ve sahil kesimindeki askeri hareketlenmeden rahatsız olmuşlardı. Daha 19 Ağustos 1914'te sahillerin bombalanması fikri Aden'deki İngiliz yetkililer tarafından, “Şayet Türkler düşmanca bir tavır sergilerse...” şeklindeki sözlerle dile getiriliyordu.⁵ 3 Ekim 1914'te aldıkları bir istihbaratta, İstanbul yönetimi Yemen sahillerindeki savaş gemilerinin birçoğunu merkeze çağırıyordu. Savaş gemilerinin merkeze çağırılması, Aden temsilciliğine aradığı fırsatı sunmuştu. Kasım 1914'ün başlarında, Karadeniz Baskınından hemen sonra harekete geçen İngiltere Aden temsilciliğine ait bir gambotu Hudeyde önlerine gönderdi. Bu gambot burada Osmanlı bandıralı iki mavnayı ticari sebeplerle batırdı. Gerçekte ise İngiltere'nin tavrı belliydi. I. Dünya Savaşı'nın çıktığı günlerde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak antlaşması imzalamış olması, doğal olarak Osmanlı Devleti'nin İngiltere nezdinde düşman saflarında görülmesine neden olmuştu. Üstelik Alman gemilerinin Karadeniz'de İngiltere'nin müttefiki olan Rusya'ya ait limanları bombalaması kabullenilebilir türden

³ Mahmud Nedim, *Arabistan'da Bir Ömür*, Der. Ali Birinci, İsis Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 207.

⁴ Mahmud Nedim, *Arabistan'da Bir Ömür*, s. 208.

⁵ *The National Archives (TNA.), Foreign Office (FO.), 371/2134.*

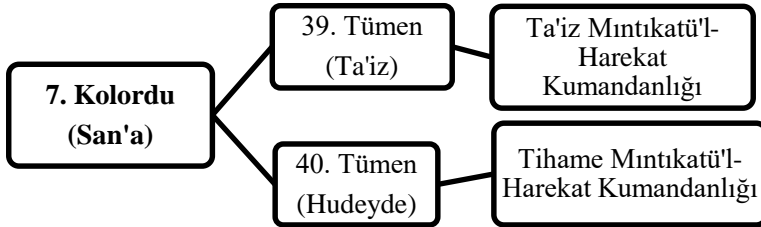
bir vaka değildi. Nitekim öyle de oldu. Osmanlı Devleti'ne karşı başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa da ilan-ı harp edince Yemen'de de savaş kaçınılmaz hale gelmişti.

Hudeyde'deki baskın gerçekleşince Yemen'de İngiltere ile Osmanlı Devleti ilişkileri daha da gerginleştirmişti. Baskın sonrası hem Osmanlı idarecilerinin olayı sert bir şekilde kınamaları ve İngiliz konsolosluğuna baskı yapmaları hem de İngiliz Konsolosunun, Yemen Vilayeti'yle İngiltere'nin ilişkilerini kestiğini belirtmesi Yemen Cephesi'nin açılmasındaki en önemli faktör olmuştur. Nitekim akabinde 7. Kolordu hızlı bir şekilde seferberlik haline geçmiş ve hemen askerî tedbirler uygulamaya konulmuştu.⁶

B-Sykes'ı Yemen'e Getiren Gerekçe

7. Kolordu, Yemen Vilayeti'nin merkezi olan San'a'da konuşlanmıştı. I. Dünya Savaşı başladığında iki tümeniyle (39. ve 40. Tümenler) birlikte doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştı. Dolayısıyla Yemen'de cephe açıldığında, Osmanlı orduları bu iki tümenle hareket kabiliyeti sağlayacaktı. İlerleyen tarihlerde ise 7. Kolordu, idareten 4. Ordu'ya bağlanacak, ancak yazışmaları doğrudan Harbiye Nezareti'yle yapacaktı.⁷

Yemen Cephesinin, iki farklı alt cephelere ayrılarak yürütülmesi düşünülmüştür. 39. Tümen'in konuşlanacağı Ta'iz şehri doğrudan İngilizleri ve onların mandaterliği altında bulunan kabileleri hedef almıştır. Bu tümenin yürüteceği harekât *Ta'iz Mıntikatü'l-Harekât Kumandanlığı* adı altında düzenlenmişti.⁸ Hudeyde'de konuşlanacak olan 40. Tümen ise hem denizden gelebilecek olan saldırılara hem de İngiliz yanlısı kabilelere karşı mücadele edecekti. 40. Tümen'in bulunduğu bölge ise *Tihame Mıntikatü'l-Harekât Kumandanlığı* olarak belirlenmişti.⁹ 7. Kolordu kumandanı Mirliva Ahmet Tevfik Paşa tarafından 39. Tümen'e Mirliva Ali Sait Paşa, 40. Tümen'e ise Miralay Ragıp Paşa Kumandan olarak atanmıştı.¹⁰

Tablo-1) Yemen Cephesi ve tali cepheleri gösterir şema.

⁶ İngiltere'nin bu baskını muhtelif kaynaklarda Ekim-1914 olarak verilmesine rağmen baskın 4 Kasım 1914'te gerçekleşmiştir. Bakınız *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, *İradeler Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)*, 193/13; *Meclis-i Vükela (MV.)*, 238/14; *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.)*, 4333/324955; Mehmed Emin, *Harb-i Umumi'de Osmanlı Cepheleri Vekâyi*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, Beylerbeyi 1338, s. 61.

⁷ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918*, C. VI, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları. Ankara 1978, s. 78.

⁸ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918*, C. VI, s. 88.

⁹ Mehmed Emin, *Harb-i Umumi'de Osmanlı Cepheleri Vekâyi*, s. 61.

¹⁰ *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Strateji ve Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE)*, *Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH.)*, 1495/4-8.

Burada ele alınması gereken en başlıca bölge Tai'z Mıntikatü'l-Harekâtı tarafından düzenlenen askerî harekâtlardır. Çünkü kabilelerin saldırıları bir kenara bırakılacak olursa sahil tarafından yani doğrudan İngilizler tarafından bir çıkarma olmadığı için Tihame bölgesinde İngilizlerle herhangi bir mücadele olmamıştır. Oysa 39. Tümen'in bulunduğu bölge hem Babü'l-Mendeb hem de Aden istikametlerinde çok ciddi askerî mücadelelere sahne olmuştur. Dolayısıyla Mark Sykes'ı Yemen'e götüren gerekçe Tai'z mıntikasında yaşanan gelişmelerle alakalıdır. Bu nedenle Tihame bölgesinde yaşanan gelişmelerden ziyade Tai'z tarafında yaşanan gelişmelere kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

1-Ta'iz'e Osmanlı Askerinin Sevki

Cihan Harbi'nin başlamasıyla Yemen'de 4 Kasım 1914 tarihine kadar, askerî birlikler, İngiliz-Osmanlı sınır hattında İngilizlere karşı keşif hareketlerinde bulunmuşlardı.¹¹ San'a'da durumu gözden geçiren devlet adamları derhal harekete geçmişlerdi. Bunlardan biri olan Zeki Bey (Ehiloğlu), 7. Kolordu kumandanıyla yaptığı görüşmeyi;

“Bu konuşmamızdan ancak bir hafta geçmişti ki Tai'z Mıntikatü'l-Harekât Kumandanlığı adıyla bir cephe kumandanlığı ihdas edildi ve mıntika kumandanlığına General Ali Sait Paşa'nın tayin edildiği Erkân-ı Harbiye şubelerine bildirildi. Ondan sonra Tai'z taraflarına sevkiyat başladı.” sözleriyle ifade ediyordu.¹² 39. Tümen, Yemen vilayetinde seferberlik ilan edildiğinde henüz hazır değildi. Tümeninde büyük eksiklikler bulunmasına rağmen dört piyade taburu, iki adi cebel bataryası, iki onluk obüs ve yerli ahaliden 10-15 bin civarında kuvvete haiz olduğu belirtiliyordu. Bu eksiklikler göz önüne alınarak Aden'e doğru harekete geçileceği haberi veriliyordu.¹³ Yemen Vilayeti, asker alımlarının tamamlanmasını ve savaş giderlerinin karşılanması için “Tekâlif-i Harbiye” çıkarılmasını hızlandırmak suretiyle hareket etmişti. Aden üzerine yapılacak harekâtın üssü olan Tai'z'e asker sevkiyatı yaparak savaşa hazır olduğu izlenimini vermişti.¹⁴

Tai'z Askeri Üssü'nde askerî hazırlıklar bir yandan devam ederken Milli Taburların oluşturulmasına da devam edilmişti. Milli Taburların oluşturulması, kabileler arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle bir süreliğine gecikmişti. Ancak İmam Yahya'nın araya girerek, bu anlaşmazlıkları gidermesiyle yaklaşık 3000 civarında gönüllüden oluşan birlikler Tai'z'e sevk edilmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra Hacce taburundan 1 Bölük ile 3. Alayın 119. Taburu ve dört toplu bir Cebel Taburu'nun da

¹¹ İleride Yemen'in siyasi bölünmüşlüğüne yol açacak ve Kuzey-Güney Yemen meselesine neden olacak Osmanlı-İngiliz sınırı, 1903 yılında başlayan görüşmeler neticesinde 9 Haziran 1914'te imzalanmıştır. Bu sınırın çizilmesinin altında yatan gerekçe ise 1839'dan itibaren İngiltere'nin Yemen'de Osmanlı Devleti'yle yaptığı nüfuz mücadelesinin sonlandırılması olarak tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti belgelerine, Nevahi-i Tis'a olarak yansıyan sınır meselesi, I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce, uzun uğraşlar neticesinde halledilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız, Yahya Yeşilyurt, *Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011, s. 240; ATASE, BDH., 4116/003-001.

¹² Zeki Ehiloğlu, *Yemen'de Türkler*, Kardeş Matbaası, İstanbul 1952, s. 131.

¹³ ATASE, BDH., 4116/003-001.

¹⁴ San'a'dan Tai'z'e gönderilecek olan asker sevki 5 Mayıs 1914'te son bulmuştur. Detay için bakınız, ATASE, BDH., 4116/003-001.

Ta'iz'e sevk edilmesi Osmanlı idarecilerini daha da umutlandırmıştır.¹⁵ Nitekim Ahmet Tevfik Paşa, Başkumandanlık merkezine gönderdiği bir yazısında;

“Ta'iz mıntkasında kolordudan tahsis ve arz edilen Kuvâ-yı Nizamiye Teşkilâtı bitti ve Mücahidin Teşkilâtı da hitâm bulmak üzeredir. Nevâhi-i Tis'â'ya doğru harekât-ı taarruziyeye mübaşeret edilecek...” diyerek, 39. Tümen'in her an İngilizlere karşı taarruza hazır olduğunu bildirmişti.¹⁶ Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı idarecileri ve bölge halkı İngilizlere karşı güttükleri pek de hoş olmayan duygular nedeniyle heyecan içerisindeydiler. Geçerli nedeni İngilizlerin bir koz olarak vermesi üzerine derhal harekete geçilmiş ve kısa sürede teşkilatlanmış 7. Kolordu, mücadeleye hazır hale gelmişti.

2-Osmanlı Tümeni'nin Başarıları

39. Tümen harekete geçmeden önce diplomasi yolunu tercih etmişti. Osmanlı idaresi altında olup da yönetime başkaldırmış olan asi kabileler bu diplomasinin öncelikli hedefi olmuştu. 39. Tümen kumandanı Ali Sait Paşa, asi kabilelerin liderlerine mektuplar göndererek onlara, yapılacak olan savaşta Osmanlı Devleti tarafını seçmelerini tavsiye ediyordu.¹⁷ Mektuplarla kabileleri itaat altına alma yolu İngiliz mandaterliği altındaki kabilelere de uygulanmıştı. Bu kabileler üzerinde ise daha çok Müslümanların halifesi konumunda bulunan Padişah'ın cihat ilanı ön plana çıkartılarak etkili olunmaya çalışılmıştı.¹⁸

Bir taraftan diplomatik girişimler sürdürülürken diğer taraftan da askerî hazırlıklar tüm hızıyla devam ettirilmiştir. İngilizlerle çarpışmayı hedeflerine koyan ve İngilizleri Yemen'den çıkarmaya kararlı olan 39. Tümen, büyük eksikliklerine rağmen dört piyade taburu, iki adi cebel bataryası, iki onluk obüs ve yerli ahaliden 10-15 bin civarında kuvvetle Aden üzerine harekete geçeceğini 7. Kolordu'ya bildirmişti.¹⁹ Aden üzerine yapılacak harekâtın üssü olan Ta'iz'e asker sevkiyatı yapılarak Osmanlı Devleti'nin Yemen'de de savaşa hazır olduğu izlenimi verilmiştir.²⁰

Osmanlı tarafındaki askerî hareketlikten ve diplomatik girişimlerden haberdar olan İngiltere bu bakımdan iyi bir istihbarat ağına sahipti. Bu nedenle aldığı bilgileri iyi değerlendiren İngiltere, tıpkı Hudeyde Baskınında olduğu gibi burada da erken davranarak 9 Kasım 1914'te Bâbü'l-Mendeb girişindeki Şeyh Said'de karaya çıkarma yapmıştı. 1 tabur ve 4 makineli tüfekten oluşan İngiliz birliklerine Ta'iz'den gönderilen

¹⁵ ATASE, BDH., 163/718-019-01.

¹⁶ ATASE, BDH., 163/718-028.

¹⁷ “Düşman, Aden'e çok kuvvetli surette yerleşmişti. Bunu bildiğimiz için ilk elde, kendi idaremiz altındaki asi reis ve şeyhleri itaat altına almayı lüzumlu bulduk... Hatta en müşkül zamanlarda, itaatlerini tam bir sadakatle hizmet etme derecesine vârdırlar oldu.” detay için bakınız, Güngör, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, s. 42.

¹⁸ Bu konuda Yemen Valisi, “Nevahi-i Tis'a'dan mahdud olan Cihaf, Dalî, Celile kabileleri yol üzerinde olduklarından evvela bunları ele geçirmek lazım geliyordu. Dalî emiri derhal İngilizlere haber gönderdi, onlara dehalet etti, yardım istedi. İngilizler keyfiyeti haber alır almaz bittabi telaşa düştüler. Bizim cüret ve cesaretimiz büyüktü...” şeklinde bilgi vermişti. Detay için bakınız, Mahmud Nedim, *Arabistan'da Bir Ömür*, s. 207.

¹⁹ ATASE, BDH., 4116/003-001.

²⁰ San'a'dan Ta'iz'e gönderilecek olan asker sevki 5 Mayıs 1914'te son bulacaktır. Detay için bakınız, ATASE, BDH., 4116/003-001.

Osmanlı birlikleri karşılık vermiştir.²¹ Çarpışmaların şiddetle yaşandığı Şeyh Said'de İngilizler büyük kayıplar vermiş; 11 Kasım 1914'te devamlı takviye alan Osmanlı birlikleri karşısında bölgeyi tahliye etmek zorunda kalmışlardı.²² Bu kısa zafer aslında ileri tarihlerde gerçekleşecek olan çok önemli başarıların habercisi olmuştu.

39. Tümen, İngilizlerin Kasım 1914'teki çıkarma hareketini bastırdıktan sonra elde ettikleri keşif bilgilerine göre hızlı bir ilerleme göstererek, İngilizlerin himayesindeki Dâli' bölgesini kuşatmıştı. 5 Şubat 1915'te Dâli' kabilesine ait mıntika ele geçirilerek, İngilizlere karşı ilk başarı elde edilmişti. Bu gelişmeyi 7. Kolordu kumandanı Ahmet Tevfik Paşa, aşağıdaki yazıyla başkumandanlığa bildirmişti: "İngilizlere tabi Dâli' ve Hicaf nevâhisi ahali-i müslimenin gösterdiği meyelân ve merbutiyetle bilâ-vukû'ât işgal edilmiştir."²³ Bir yandan taarruz eden diğer taraftan da takviyesini yapan 39. Tümen Laheç'e doğru ilerlerken 1 Piyade Nizamiye Taburu, 4 Süvari Bölüğü, 3 Sahra topu, 3 Nordanfield, 4 Adi Seri Batarya, 3 adet 10,5'lik Seri Top, 2 adet 7,5'lik Havan Topu ve 1 Mantelli Batarya'dan oluşmaktaydı. Nitekim Ali Sait Paşa'ya göre Laheç'e inmeden önce birliklerin sayısı 2 bin idi. Bir o kadar da gönüllü asker bulunuyordu ki 39. Tümen toplamda 4 bin civarında bir kuvvetle İngilizlere karşı taarruz ediliyordu.²⁴

39. Fırka, 1 Temmuz 1915'te, Milli Taburlar ile birlikte Havaşib kabilesine ait bölgeyi de ele geçirerek İngilizlere ikinci darbeyi vurmuştu.²⁵ Adım adım İngiliz mandaterlik bölgelerini hedef alan Osmanlı ordusu, 3-4 Temmuz 1915 tarihlerinde Hendek, Tanan ve Laheç'in en verimli bölgesi olan Zâ'ide'yi, İngiliz birliklerini alt ederek, ele geçirmişti.²⁶ 4 Temmuz 1915 akşamı 3500 civarında bir kuvvetle tekrar harekete geçen 39. Tümen, Hemra adındaki kasabaya taarruz etmişti. Beraberindeki bir seri batarya ve iki mitrallyözle 5 Temmuz 1915'te Laheç'e girilmişti. Kasaba içerisinde İngiliz birliklerine denk gelen 39. Tümen, Laheç sokaklarında süngü savaşı vererek İngilizleri buradan da kovmuştu.²⁷ Laheç'teki çarpışmalar yaklaşık on üç saat sürmüştü ve oldukça şiddetli geçmişti. Nitekim harp tarihini belirten defterlere ve tarihi belgelere Laheç Zaferi olarak geçecek olan bu çarpışma, 5 Temmuz 1915 sabahı, Laheç'in

²¹ ATASE, BDH., 247/1028-008-01.

²² ATASE, BDH., 163/718-20; 39. Tümen takviye olarak bölgedeki birliklerden destek almıştır. Örneğin Haccé taburundan 1 Bölük ile 3. Alayın 119. Taburu ve dört toplu bir Cebel Taburu'nun sevk edilmiştir. Bakınız BDH., 163/718-019-01.

²³ ATASE, BDH., 534/2088-005.

²⁴ Güngör, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, s. 42.

²⁵ ATASE, BDH., 4116/003-002.

²⁶ Zâ'ide, Vadi-i Kebir ile Vadi-i Sagir arasında bulunmaktaydı ve İngilizler tarafından Laheç'in ambarı nispetinde bir bölge olarak görülmekteydi. Buranın kaybedilmesi, İngilizlerin Aden'de iâşe sıkıntısı yaşayacağı anlamına geldiğinden, İngilizler buraya bir kıta asker göndermişler ve kabilelerden aldıkları takviye güçlerle birliklerini desteklemişlerdi. Buradaki çarpışmada Osmanlı ordusundan 3 subay yaralanmış, 30 asker şehit olmuş, 12 asker yaralanmıştı. Milli Taburlardan ise 5 şehit verilmiş ve 6 asker yaralanmıştı. 2 subay ve 4 asker ise İngilizlere esir düşmüştü. İngiliz ordusundan da biri İngiliz diğerleri Hintli altı asker esir düşmüştü. Ayrıca İngiliz birlikleri geri çekilirken 2 seri top, 5 makineli tüfek, 9 otomobil, birçok silah ve cephaneyi bırakarak Aden yönünde geri çekilmişlerdi. İngiliz kuvveti, 1600 asker (İngiliz ve Hintli) ve 1500 kabile askerlerinden olmak üzere toplamda 3100 kişilik bir kuvvetle Zâ'ide'yi savunmaya çalışmışlardı. Bu birliklere, iki makineli tüfek bölüğü, bir seri batarya ve bir de hecin süvari müfrezesi eşlik etmişti. Detay için bakınız, ATASE, BDH., 4116/003-002.

²⁷ Güngör, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, s. 43.

Osmanlı Devleti sınırlarına alınmasıyla son bulmuştu.²⁸ Bu tarihten 1918 yılına kadar yapılacak olan çarpışmalar daha çok mevki koruma adına yapılmış olup, İngilizlerin denizden ve karadan takviye almaları nedeniyle Osmanlı birlikleri daha fazla ilerleyememiştir. İngilizler de Aden'in önlerinde hat oluşturarak savunmada kalmışlardır.

C-Mark Sykes'in Yemen Raporu

Laheç'in kaybedilmesi, İngiltere'yi paniğe sevk etmişti. Bu amaçla bölgeyi en iyi tanıyan görevlilerine ihtiyacı vardı ve doğrultuda Mark Sykes, Aden'e gönderilmişti. Bölgede yaşanan gelişmeler yerinde incelenecek ve alınması gereken tedbirler düşünülerek, ona göre hareket kabiliyeti geliştirilecekti. Bu amaç doğrultusunda, 23 Temmuz 1915 tarihli ve gizli ibareli yazılan rapor önem taşımaktadır. Sykes'in bu raporu 16 numara ile kaydedilerek, İngiltere'deki Savaş Bürosunda Askeri Operasyonlar sorumlusu Tümgeneral C. E. Callwell'e gönderilmişti. Toplamda 11 sayfa olan bu rapor Yemen'de İngiltere'nin askeri durumu, Osmanlı esirleri, İmam Yahya, halkın tutumu, Seyyid İdrisi, halifelik meselesi, İngiliz siyaseti, Kamaran'ın ele geçirilişi ve Aden'de kendi gözlemlerini içeren çeşitli konuları barındırmaktaydı.²⁹

1-Askeri Durum

Mark Sykes, I. Dünya Savaşı'nın İngiltere Krallığı açısından kötü gittiği Aden'e 21 Temmuz 1915 Çarşamba günü varmıştı. Sıcak ve uzun süren gemi yolculuğuna, savaşın getirdiği tereddütler de eklenince Sykes'da yorgunluk belirtileri baş göstermişti. Ancak buna rağmen daha Aden'e varır varmaz çalışmaya başlamıştır. Yemen'de yaşananlar, savaşın gidişatının yerinde görülmesi ve üst makamlara iletilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Sykes, incelemelerde bulunmak zorundaydı. Vardığı gün İngiliz orduları Şeyh Osman kasabasına çıkarma yapmışlardı ve bu kasaba daha yeni Türklerden geri alınmıştı. Bu nedenle İngiliz yönetimini istemeyen Araplar ve Türk ordusu Laheç yönünde geri çekilmişlerdi.³⁰

Sykes'a göre İngiliz ordularının durumuyla alakalı söylenecek çok az şey vardı. Daha Aden'e gelmeden, Mısır'da Sir George Younghusband, ona, nazikçe durumun gidişatından bahsetmişti. Younghusband ayrıca Sykes'a Laheç'teki durumun doğuracağı sonuçlar hakkında öngörülerini içeren bir genelgesini vermişti.³¹

Mark Sykes, askeri mülhazaların sadece kendisinin dikkat çekmek için risk alacağı bir noktadan ele alınmaması gerektiğini biliyordu. O, Mısır ve Kızıldeniz hinterlandında böylesi tek yönlü bir bakış açısının savaşın genel seyrini değiştirebilecek etkiye sahip olduğunu da biliyordu. Zira ona göre, halk tarafından ortaya atılan ilk haberlerden sonra su üstündeki dedikodular bu işin en karanlık türüydü. Onların hepsi (Yerel Halk ve İngilizler), Sykes'da, Aden'in çok ciddi bir tehdit altında olduğu izlenimini uyandırmıştı. Kaldı ki bu tehditlerin çoğu; bir İngiliz kuvvetinin geri çekildiği, Arapların muhalefet ettiği, Türk birliklerinin Aden'e kısa bir mesafede olduğu ve takviye

²⁸ ATASE, BDH., 164/720-004-01.

²⁹ Bakınız *The National Archives (TNA), Foreign Office (FO.), 371/2486.*

³⁰ TNA, FO., 371/2486.

³¹ TNA, FO., 371/2486.

birliklerinin apar topar Mısır'dan gönderildiği idi.³² Gerçekte ise, Sykes'a göre, gidişatın hayal edilebilenden daha öte ciddiyete sahip olduğunu anlamak için Aden'e gitmeyen bir kimse açısından olanaksızdı. Sykes'a göre bu tür olayların yaşandığı bölgelerde, olayları olduğu gibi açıklamak büyük bir riskti. Zira gerçekleri gizlemeden olduğu gibi raporlara aktarmak ve hakkında rapor yazılan devletin amacını önemsiz gibi göstermek oldukça tehlikeliydi. Bu düşüncenin aksine bir rapor yazmak sadece kendi ülkesindeki toplum üzerinde moral etkisiyle yapılabilirdi.³³

Dolayısıyla askeri hususlar hakkında rapor kaleme alırken, bu raporun yapacağı menfi yahut müspet tesirleri göz ardı etmemiştir.

2-Aden'deki Türk Esirler

Mark Sykes, 5 Temmuz 1915'te Laheç'te verilen mücadelede esir düşen Türk askerlerinin akıbetini araştırıyordu. Onlarla görüşmesi, daha doğrusu onları sorguya çekmesi ve raporunu yazarken ona göre çerçeveyi oluşturması gerekiyordu. Esirlerin Aden'deki bir kraterin içerisinde oluşturulan hapisanede tutulduğunu öğrenmişti. Buraya giderek Türk esirlerini ve asker firarilerini ziyaret etmişti. Burada özellikle Laheç muharebesinde esir düşen 4 asker ve tabur kumandanı Binbaşı Rauf Beyle görüşme gerçekleştirmişti.³⁴

Görüştüğü askerler ona göre Suriyeli idi. Nitekim Sykes'a göre, onlarla yaptığı konuşma oldukça ilginç ve kendisi açısından bilgilendiriciydi. Bu askerlerden ikisi Kudüs bölgesinden gelerek Osmanlı ordusuna katılmışlardı. Elde ettiği bilgilere göre Türk subayları, bu askerlere kötü davranıyordu ve onlar da bu durumdan şikâyet ediyorlardı. Bundan ötürü Suriye'nin güney tarafından olanların askerlik hizmetinden kurtulmak için arzulu olduklarını tespit etmişti.³⁵ Burada Sykes'ın, Suriyeli tabirini kullanması oldukça ilginçti. Çünkü Sykes, bölgeyi çok iyi biliyordu ve daha ortada Suriye diye bir devlet yokken bu tabiri kullanabiliyordu. Dolayısıyla bölgenin geçmişine damga vuran bir kişinin öylesine seçilmediğinin en bariz göstergesiydi. Kudüs'ten gelerek Yemen'deki Türk birliklerinde İngilizlere karşı çarpışan bu askerlerin kötü muameleleri bahane ederek İngilizlere sığınmaları ise apayrı incelemenin konusuydu. Ancak Sykes'ın aktarmaya devam ettiği bilgilere göre bu esirler, Osmanlı yetkililerine iade edilmekten endişe duyuyorlardı ve hapisanede Türk ve Arnavut esirler tarafından, kendilerine bağlı oldukları yönünde tehdit edildiklerini belirtiyordu.³⁶

Diğer iki firari ise çoğunluğu Müslüman olan Nablus şehrinden gelerek Yemen'de askeri hizmete girmişlerdi. Bunlar aşırı fanatikti ve onlardan biri, "Biz Yemen'de 6 yıldır askerlik yapıyoruz ve terhis edildik. Fakat Allah'a şükür savaş biz buradan ayrılmadan önce geldi." demişti. Sykes'a göre onlar bu şekilde konuşarak hiçbir şey elde edememişlerdi ve Müslüman Suriyeli Arapların tutumuyla ilgili iyimser ifadeler göz önüne alındığında bu düşünceler sadece hatıralarda kalacaktı.³⁷

³² TNA, FO., 371/2486.

³³ TNA, FO., 371/2486.

³⁴ TNA, FO., 371/2486.

³⁵ TNA, FO., 371/2486.

³⁶ TNA, FO., 371/2486.

³⁷ TNA, FO., 371/2486.

Arap firari askerlere ayrı bir önem veren Sykes, onlarla yaptığı görüşmelerden sonra Osmanlı-Türk taburunda binbaşı olan Rauf Bey ile de bir görüşme gerçekleştirmişti. Rauf Bey, İngilizler Laheç'ten çekilmeden hemen önce esir edilmişti ve Bağdat'ta yaklaşık 400 üyesi ve kayda değer mal varlığı olan Türk kökenli bir sülale olan Bağdatlı Cebeli aşiretinin üyesiydi.³⁸ Sykes, burada bir kere daha bölgeyi ne kadar iyi tanıdığını cümle arasında ortaya koyuyordu. Rauf Bey ile yaptığı görüşmeye ve onun görüşlerine ayrı bir önem vermişti. Savaşın gidişatı hakkında Rauf Bey'le yaptığı görüşmede, eğer İstanbul düşerse Bağdat'taki halkın muhtemelen Kureşî olan bir halifenin önderliğinde bağımsızlıklarını ilan edecekleri bilgisini edinmişti.³⁹ Bununla birlikte Rauf Bey, Türklerin, Irak'a İbn-i Reşid'i yönetici olarak tayin ve bu konuları terk edebileceklerini ileri sürmüştü. Rauf Bey'in düşüncelerine uzun uzadıya atıf yapan Sykes, bunlara uzunca bir ayırmıştı. Çünkü Rauf Bey, askerlere oranla önemli bir konumdaydı ve etkin bir niteliğe sahipti. Onunla yaptığı görüşmenin ilerleyen saatlerinde mevzu daha da derine inmişti. Rauf Bey'e göre Irak'ta böyle bir girişimin olması Musul'un kuzeyine kadar (Diyarbakır hariç) bölgenin anarşi içerisine düşmesi demektir. Türk kumandan, Arapların muhalefetine rağmen İstanbul'un düşmesinden sonra Osmanlı Devleti yönetiminin yaşamasını hayal edemiyordu. Sykes, onun bu görüşünü önemsemişti. Zira onun sorduğu bir soruya Rauf Bey'in verdiği bir cevap çok ilginçti:

“Arapların özellikle finans sahasında Avrupalıların yardımı olmaksızın Irak'ta bir yönetim kurmaları mümkün değildir.”⁴⁰

Sykes'a göre Rauf Bey oldukça karamsar bir tablo ortaya koymuştu. Rauf Bey gelecek adına ümitvar değildi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin yıkılması demek, yerli bir hükümetin ister içeriden kurulmasından isterse dışarıdan empoze edilmesinden önce anarşinin bölgede hüküm süreceği öngörüsüne sahipti.⁴¹ Sykes, onun bu düşüncesini “Şüphesiz bu öngörü gerçekten tehlikedir ve eğer önlenmesi mümkünse, ondan, Birleşik Arap Hareketi'ne yönelik bazı organizasyonların Osmanlı ordusundaki Arap subaylar arasında yürütüldüğünü anladım.” şeklinde ifade etmişti. Öyle anlaşılıyor ki Sykes, Osmanlı taraftarı Arap subayların bölgede bir oluşum için çalışmalarından endişe duymuştu. Çünkü peşi sıra verdiği bilgide Arap subayların bu hareketini plan safhasında tutarsız ve politikada da istikrarsız bir girişim olduğunu düşünüyordu.⁴²

Aden'deki Türk esirleri arasında yaşananlar, Sykes'a geleceğe yönelik varsayımlarda bulundurmaktaydı. Ona göre mahkûmlar arasındaki tavırlar, gelecekte bölgede bir ayrılıkçı hareketin yaşanacağını gösteriyordu.⁴³

Eğer beklenenden daha önce meydana gelmezse, Hristiyan, Suriyeli, Bağdatlı ve Kürtlerin safkan Türk soylulardan ayrılabilceğini; Büyük Britanya'nın etkisi altında zaman zaman bir araya gelen bölge kabilelerinin özellikle yerinde bir davranışla birleştirilebileceğini ve Türk

³⁸ TNA, FO., 371/2486.

³⁹ TNA, FO., 371/2486.

⁴⁰ TNA, FO., 371/2486.

⁴¹ TNA, FO., 371/2486.

⁴² TNA, FO., 371/2486.

⁴³ TNA, FO., 371/2486.

*karşıtı elementleri yıldırabilen ve diğer tutuculukları tasvip edebilecek olan Türklerin etkisinden de onları uzak tutmamızı önermeyi göze alıyorum.*⁴⁴

diyen Sykes, Osmanlı Devleti'nden sonra bölgede İngiltere'nin aktif politika izlemesini öneriyordu. Dolayısıyla esirlerle görüşme yapılması, onların ruh halleri ve düşüncelerinin ön planda tutulmasından bölgede yaşanan atmosferi rahatlıkla ortaya koyabilmeyi hedeflemişti.

3-Aden'deki Kabileler Arasında

Sykes'in raporunun İngiltere açısından en tatmin edici kısmı bu bölümdü. Zira ona göre Aden'deki kabilelerin ve Arapların büyük çoğunluğu İngilizlere karşı sadakat duygusu taşıyorlardı. Araplar arasında İngilizlere karşı güven atmosferi vardı. Aynı tarihlerde İngilizlerin mandaterliğini ilk kabul edenlerden biri olan Laheç Sultanı'nın⁴⁵ beklenmedik ölümü Aden'de hiç de hayra yorulmamıştı. Sykes en çok da Arapların, Laheç Sultanı'nın ölümünden çeşitli dedikodular ileri sürerek etkilendiklerini belirtmektedir. Nitekim Sykes'a göre bu vaka gözle görülmeyen bir hastalık meydana getirmişti. Oysaki sultan kazara hayatını kaybetmişti ve bunu savaşın gidişatına yormak sadece Araplara özgüydü. Yine de buna rağmen Aden'de Araplar genel olarak İngilizlerin dürüstlük ve samimiyetine inanmaktaydılar.⁴⁶

Bu gözlem ve aktarımlardan sonra Sykes, İngiltere adına bölgede istihbarat faaliyetinde bulunan Yarbaj Jacob ile de çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişti. Raporunun geri kalan kısmı genellikle Jacob ile yaptığı görüşmelere dayanıyordu ve onun verdiği bilgilere göre bir yorum geliştiriyordu. Zira Sykes bu bölümün son kısmında; askeri komitenin hazırladığı bir raporu Yarbaj Jacob'un ona gösterdiğinden ve raporda da Arabistan'ın güneysi ile alakalı çeşitli gözlemler olduğundan bahsetmişti.⁴⁷

4-İmam Yahya Hakkında

İmam Yahya babasından aldığı isyan hareketini devam ettiren bir kişi olarak tanınsa da 1911 yılında Osmanlı Devleti'yle İngiltere'nin aleyhine olarak anlaşma imzalamıştı.⁴⁸ Bu yıldan itibaren Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmişti. Hatta I. Dünya Savaşı'nın Yemen'de de başlaması üzerine derhal emrindeki bağlularından birlikler oluşturarak Osmanlı Devleti'ne destek olmuştu.⁴⁹ İşte bu esnada Sykes'in İmam hakkındaki düşünceleri önemliydi. Ancak o kendi yargıları yerine Yarbaj Jacob'un bilgilerini aktarmakta karar kılmıştı.

⁴⁴ TNA, FO., 371/2486.

⁴⁵ İngilizler, Yemen'de hukuken Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tanımamışlardır. Aksine kabile liderlerine "Sultan" diye hitap ederek, bunlara devlet yöneticisi gibi davranmışlardır. Bölgeyi mandaterliği altına almasının altında belki de bu ve benzeri sosyolojik temeller yatmaktadır. Detay için bakınız Yeşilyurt, *Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, s. 111.

⁴⁶ TNA, FO., 371/2486.

⁴⁷ TNA, FO., 371/2486.

⁴⁸ A. Rouaud, "Yahya b. Muhammad", *The Encyclopaedia of Islam*, Vol. XI, Leiden Brill 2002, p. 257.

⁴⁹ Yahya Yeşilyurt, *Medeniyetler Beşiği Kadim Bir Osmanlı Ülkesi-Yemen*, Babialı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2011, s. 125.

İmam Yahya kesinlikle İngiltere karşıtı bir siyaset takip ediyordu. Bunun belli başlı nedenleri vardı. Bir kere, 20. asrın başında Osmanlı Devleti ile anlaşmadan önce Türk idaresine karşı giriştiği isyan hareketinde İngiltere'ye müracaat etmesine ve bazı başarılar elde etmesine rağmen İngiltere'den destek görmemişti.⁵⁰ Dolayısıyla İngiltere açısından Yemen'de sürdürülen ve geleceği belirsiz olan bir savaşta İngilizlerin koruması ve ilgisi, İmam Yahya için bir önem arz etmiyordu. İmam, İngiltere'nin kendisine faydası olacağını düşünmüyordu. Seyyid İdrisi'nin mıntıkasında İngiltere'nin yürüttüğü siyaset, İmam'a şüpheli geliyordu ve Aden'deki işgal, İmam'ın haklarını ihlal anlamına geliyordu. Jacob'a göre; İmam geleceğe yönelik bir politika çiziyordu. Çünkü İmam, Yemen, Asir, Hadramut ve Aden bölgesinin kontrolünü ele geçirmek için bir takım siyasi hamlelerde bulunmuştu. Ayrıca İmam, bölgenin tartışılmaz tek lideri olma hevesine sahipti ve kendi bağlıları tarafından halife olarak görülmeyi umuyordu. Raporun kaleme alındığı tarihlerde Hadramut tarafındaki kabile liderleri ile girişimlerde bulunuyor ve İngilizlere karşı onlardan destek almak için çaba sarf ediyordu.⁵¹ Elbette burada Yarbay Jacob ve Sykes, Osmanlı Devleti'nin başarılı taarruzlarını görmezlikten geliyorlardı. Oysa genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti 1871'den itibaren güneye doğru yayılma içerisindedir. I. Dünya Savaşı'nda bu yayılma doruk noktasına ulaşmıştı. Ta'iz bölgesindeki bu başarıları, 1871 ve sonrası yıllarda yapılan askerî ve siyasî harekâtın bir uzantısı olarak görmektedir fayda vardır.

İngilizlere göre İmam Yahya'nın istekleri karşılanırsa İmam, İngiltere'nin lehine hareket edebilirdi. Üstelik rapora göre İmam Yahya kendisini halife olarak görüyordu ve Yemen cephesi açılana kadar da etrafına kendisini halife olarak kabul ettirmişti. Ancak İmam Yahya, birleşik Arap krallığını savunan milliyetçilere göre soğuk bir kişilik olarak görülmekteydi. Dolayısıyla İmam, bu halifelik fikrinden dolayı Mekke Şerifi tarafından da hoş karşılanmamıştı. Yine Jacob'a göre; eğer İmam yönlendirebileceği bir şerifin Arap Birliği'nin başına geçirilirse, görüşlerini değiştirecekti.⁵²

5-Seyyid İdrisî Hakkında

Osmanlı Devleti'nin hem I. Dünya Savaşı öncesinde hem de savaş esnasında en çok uğraştığı isimlerden biri de Seyyid İdrisî idi. Seyyid İdrisî, Albay Jacob'un ifadelerinde, oldukça güvenilir biri olarak belirtilmişti. Dolayısıyla Sykes'ın raporuna da aynı şekilde geçmiş ve İngiltere'nin savaş esnasında bu bölgede en güçlü müttefiki olarak addedilmişti.⁵³

6-Arap Halifeliği Hakkında

Sykes, bu konuda da Albay Jacob'un görüşlerine yer vermişti. Çünkü Jacob'un görüşleri oldukça güncel ve bölgenin nabzına göre oluşmuş idi. Jacob, halifeliğin Osmanlı hanedanlığı yerine Şerif ailesinden birine verilmesini tatmin edici bir çözüm olarak görmüyordu. Zira halifeliğin Şerif ailesine geçmesinin, Arabistan'da tıpkı Vahhabî

⁵⁰ TNA, FO., 371/2486.

⁵¹ TNA, FO., 371/2486.

⁵² TNA, FO., 371/2486.

⁵³ TNA, FO., 371/2486.

hareketi ⁵⁴ gibi bir etki yaparak herhangi bir canlanmayla sonuçlanabilecek bir ayaklanmaya yol açacağı düşünülmekteydi. Nihayetinde ise halifelik müessesesinin, yeniden canlı bir hareketi telkin eden kişinin eline geçmesinden korkulmaktaydı. Arabistan'ın Hindistan'a yakınlığı nedeniyle Kutsal Beldelerde çıkacak bir karışıklık ve entrika, doğrudan Hindistan'ı tehlikeye atabilirdi.⁵⁵

Yarbay Jacob'a göre halifelik Türkiye'de kalmalıydı:

*“Rusların baskısı altında zayıf bir Türkiye’de can çekişen halifelik, İslam’ın hayati bir kıvılcımıyla yaşayamaya başlayacağı Arabistan’da yerleşen bir halifelikten daha az tehlike potansiyeline sahiptir.”*⁵⁶ Sykes'a göre ise Jacob, Şeyh Reşid Rıza adında bir Arap milliyetçisinin görüşlerini dikkate alıyordu. Zira Jacob'un düşüncelerine göre oluşacak bir Arap Birliği'nde İngiltere'nin rolü göz ardı edilmişti.⁵⁷

7-Bölge Siyaseti Hakkında

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yıkılması öngörülmüştü. Bu amaç doğrultusunda Çanakkale cephesi açılmıştı. Hedef İstanbul'un ele geçirilmesiydi. Dolayısıyla 1914-18 yılları arasında İngilizler arasında İstanbul'un düşmesi demek, Osmanlı Devleti'nin yıkılması anlamını taşıyordu. Ancak Yarbay Jacob İstanbul'un er ya da geç düşmesinin Yemen'deki Araplar açısından bir önemi olmayacağını ve onları etkilemeyeceğini düşünüyordu. Hatta bölge liderliği açısından belli başlı mevkiilerde İngilizlere karşı Osmanlı saflarını tutan kabilelerde bile gerçek bir etkiye sahip olmayacağını ileri sürmüştü.⁵⁸ Bu düşüncesinde haksız sayılmazdı. Çünkü savaşın başlarında Yemen, İngiltere tarafından denizlerden abluka altına alınmış, İstanbul ile irtibatı kesilmişti. Aynı zamanda bölge ileri gelenleri, diplomatik yollardan Osmanlı Devleti saflarına katılması için yapılan girişimler etkili olmuştu. Yürütülen propaganda neticesinde Arap kabileleri arasında İngiliz taraftarlığı kaybedilmişti.⁵⁹

Araplar her ne şekilde olursa olsun resmi diplomatik girişimlerden nefret ediyorlardı ve İngilizlerin savaşın kısa sürmesiyle gelecekte otoritelerini tekrar dayatmaya meyilli olacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle Yarbay Jacob, eğer mümkünse Osmanlı Devleti ile bir barış antlaşması yapılmadan önce Laheç'in tekrar ele geçirilmesini, İngilizlerin bölgede askerî ve stratejik hareket kabiliyetini artıracığına inanıyordu.⁶⁰ Ayrıca gelecekte İngiltere'nin bölgedeki varlığı için politikasını gözden geçirmesinin ve kabile liderleriyle tekrar görüşmesinin faydalı olacağı düşünülmekteydi. Çünkü Türkler bölgeden ayrılır ayrılmaz İmam Yahya'nın, Türkler tarafından ele

⁵⁴ Genelde Vehhabilik olarak adlandırılmaktadır. Adını kurucusu olduğu Muhammed b. Abdülvehhab'dan almıştır. Bu hareket 1800'lerde zirve noktasına erişmiş ve bölgede Osmanlı Devleti'ni uğraştırıcı dinî içerikli akım olmuştur. Detay için bakınız, Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhabilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, s. 611-615.

⁵⁵ *TNA, FO.*, 371/2486.

⁵⁶ *TNA, FO.*, 371/2486.

⁵⁷ *TNA, FO.*, 371/2486.

⁵⁸ *TNA, FO.*, 371/2486.

⁵⁹ İngiliz taraftarı ve mandaterliği altındaki kabilelere çeşitli mektuplar gönderilerek, Osmanlı Devleti tarafına geçmeleri yönünde tebliğlerde bulunulmuştu. Bakınız *Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTKA), Tevfik Paşa Evrakı (TP.)*, Kutu No: 43/Gömlük No: 16.

⁶⁰ *TNA, FO.*, 371/2486.

geçirilmiş tüm topraklarda bağımsızlığını ilan edeceğini ön görüyorlardı.⁶¹ Jacob, Birleşik Arabistan teorisini desteklemekten ziyade 30 Nisan 1915'te anlaştıkları Seyyid İdrisî'ye dayanarak bölgede politika üretmenin şimdilik en iyi siyaset olduğunu ileri sürmüştü.⁶²

8-Kamaran Adası'nın İşgali

Kamaran Adası, Kızıldeniz'de jeo-stratejik açıdan Yemen açıklarındaki önemli adalardan biri idi. Burası 19. yüzyılda büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı bölge olarak ön plana çıkmıştı. I. Dünya Savaşı'nda Kamaran Adası, Osmanlı Devleti'ne aitti. Ancak savaş esnasında İngilizlerin burayı işgal etmeleri, Yarbay Jacob açısından oldukça iyi bir gelişme olarak görülmüştü. Jacob'un böyle düşünmesine, İngiliz yönetimindeki bölgelerden, hac mevsiminde, Kutsal Beldelere giden Müslümanlar neden olmuştu. Çünkü Müslüman hacılar, Kamaran'ın İngilizlere geçmesiyle tacizden ve eşlerini de tecavüzden korumuş olacaktı.⁶³

9-Aden'deki Kişisel Gözlemleri

Yukarıdaki bilgileri aktardıktan sonra kendi görüşlerine yer veren Sykes, I. Dünya Savaşı boyunca Şeyh Osman kasabasından öteye herhangi bir operasyon yapılmasına taraftar olmuyordu. Ona göre şayet böyle bir harekât düzenlenirse büyük bir yanlış yapılmış olunacaktı. Çünkü az bir kuvvet Aden ve Şeyh Osman'da İngiltere için gerekli miktarda toprak parçasını tutmak için yeterliydi. Nitekim İngiltere himayesindeki topraklarda yeniden askerî önlemler alarak yayılmak, bölgede nelere ihtiyaç olunacağı hakkında belirsizliği doğurabilirdi.⁶⁴ Böyle yapmak yerine, yani fiili insan gücüyle bir harekette bulunmak yerine silah ve cephane ile Seyyid İdrisî desteklenmeliydi.⁶⁵

Sykes, İstanbul'un düşmesiyle İmam Yahya'nın kendileri açısından büyük bir sorun yaşatacağını düşünerek Jacob'a katıldığı izlenimini veriyordu.⁶⁶ Çünkü İmam Yahya, bölgesel bir halife olmanın ötesinde daha çok şeyler isteyebilirdi ve her ne şekilde olursa olsun Şerif'in hâkimiyetini tanımayacak birisi olarak görülmekteydi.⁶⁷

Sykes'in aklını karıştıran bir diğer durumda İngiltere'nin bölgede yürüttüğü politikadır. Sykes, Yemen'in idari açıdan Bombay ve Hindistan yönetimine bağlı olmasını şaşkınlıkla karşılamıştır. Oysa Aden'deki işler Mısır üzerinden yürütülmeliydi. Çünkü ona göre manevi ve entelektüel açıdan Araplar ve İngilizler arasında tüm bağlar, Hindistan'dan ziyade Kahire'de bulunmaktaydı.⁶⁸ Sykes;

“Seyyid İdrisî, Senusi ile bağlantılıdır. İmam Yahya, Mekke Şerifi ile arkadaşlık yapmak hususunda kararsız ve düşmanca bir tavra sahiptir. Arap Birliği hareketi,

⁶¹ TNA, FO., 371/2486.

⁶² TNA, FO., 371/2486.

⁶³ TNA, FO., 371/2486.

⁶⁴ TNA, FO., 371/2486.

⁶⁵ TNA, FO., 371/2486.

⁶⁶ TNA, FO., 371/2486.

⁶⁷ TNA, FO., 371/2486.

⁶⁸ TNA, FO., 371/2486.

Kahire'deki El-Ezher tarafından yönetilmektedir.” şeklinde bilgiler veriyordu.⁶⁹ Bu bilgileri vermesindeki gaye açıktı. Aden'deki İngiliz yönetiminin Hindistan üzerinden işlerini görmesini istemiyordu ve bunu destekleyen argümanlar ileri sürüyordu. Sykes, bu düşüncesinden devamla; “Arabistan Arapları ve Kızıldeniz'in Afrika sahilleri arasındaki münasebetler değişiktir ve birliğin önemli bir halkasıdır. Bu yüzden eğer Aden, Mısır'daki genel komuta merkezine geçici olarak bağlanırsa İngiliz-Arap politikasında sıhhatli bir gelişmeye olanak tanınacağını düşünüyorum.” şeklinde görüşler aktarıyordu.⁷⁰

Sykes, Aden ve Mısır üzerinde Osmanlı Devleti'nin tek bir merkezden hareket ettiğini vurgulamış ve o günkü şartlar altında bunu İngiltere'nin yapmasını tavsiye etmişti. O nedenle ilgili bakanlıklarının koordineli bir şekilde çalışması İngiltere açısından büyük önem taşıyordu. Sykes'a göre gelecek aylarda Yakın Doğu'nun politik mahiyetinde adam akıllı bir değişiklik yaşanacağı öngörülmüştü. Dolayısıyla bu bölgelerin yerel etki merkezlerinde İngiltere'nin politik ve askerî kontrol mekanizmalarının geçiş döneminde büyük avantaja sahip olacağı şüphe götürmemektedir. Ayrıca iki bakanlık tarafından yürütülen bazı işler, karşılıklı anlaşma yaparak tek bir politika takip etmelerine rağmen, bir problem karşısında sadece bir tarafın elini taşın altına koyması, çözümü başarıya ulaştırmada zorluk meydana getirmekteydi.⁷¹ Dolayısıyla Sykes, idareten Aden'deki yönetimin hem Mısır'daki İngiliz yüksek idaresine hem de tek bir bakanlık tarafından yürütülmesini uygun görüyordu.

Sonuç ve Değerlendirme

Mark Sykes'in 1915'teki tespitleri oldukça ilginçtir. Çünkü ona göre; bugün Ortadoğu olarak adlandırılan bölge kısa süre içinde tekrardan şekillenecekti. Bu yüzden İngiltere'nin daha aktif rol oynamasını sağlamak için çeşitli çalışmaların yapılması taraftarıydı. Sykes, raporunu yazarken verdiği bilgilerin afakî olmadığını, uzun süre bölgede yaşamasının ve bölge insanını iyi tanımasının verdiği özgüvenle oluşturduğunun altını çiziyordu. İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarının fazlasıyla farkındaydı. Bu yüzden sunduğu çözüm önerilerinin dikkate alınmasından yana tavır sergiliyor ve önerilerinin hayata geçirilmesi için de her türlü görüşmeleri yapacağını sinyallerini veriyordu.

Şüphesiz hem İngilizlerin hem de bölgede yaşayan halkın I. Dünya Savaşı'ndaki tutumlarını yansıtan bu rapor Türk tarihi açısından önemlidir. Aksine bugüne kadar batılılar üzerine spesifik çalışmaların veya temalı araştırmaların pek nadir yapılmış olması, Yemen cephesinin Türkiye'de niçin bu kadar az bilindiğinin de altında yatan gerçektir. Dolayısıyla bu çalışmada, I. Dünya Savaşı'nın farklı bir cephesine veyahut coğrafyasına dikkat çekilmiştir. Amaç sadece dikkat çekme değildir. I. Dünya Savaşı boyunca Arap coğrafyasında yanlış bilinen (genellikle Araplar, Osmanlı Devleti'ni arkadan vurdu şeklindeki söylemler) bazı varsayımları da ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

⁶⁹ TNA, FO., 371/2486.

⁷⁰ TNA, FO., 371/2486.

⁷¹ TNA, FO., 371/2486.

Yemen gibi uzak bir coğrafyada asi ve sadık iki insan tipiyle karşı karşıya kalıyoruz. Biri, yukarıda bahsedilen söylemlere yakın ve çok bilinen bir gerçeği destekler karakter taşımaktadır. Ancak bu söylemlere katılabilmek için isyancı kişiliğe sahip olanın önce dost olduğunu, sonra Osmanlı Devleti'nin aleyhinde tavır aldığını ispatlamak gerekir. Oysa Seyyid İdrisi, I. Dünya Savaşı öncesinde de devlete karşı isyan halindeydi. Yani düşmanlığı devam ediyordu. Savaşta da dayandığı devlet değişmişti. İkincisi ise önce isyan edip, devlet otoritesini tanımayan fakat daha sonra Osmanlı Devleti'ne binlerce bağlısını göndererek destek veren bir şahsiyettir. Bu kişi de dostluğunu savaştan sonraya kadar sürdürmüş olan İmam Yahya'dır. Arkadan vurma meselesinin; Şerif Hüseyin hareketi daha iyi tahlil edilerek, ortaya konulması faydalı olacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, bölgedeki gelişmeleri ve şahsiyetleri tek başına Arap isyanları ve Arap milliyetçiliği bağlamında ele almanın yanlış olacağı uyarısını da taşımaktadır.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Yemen cephesindeki askerî harekâtı, taarruz planına göre hazırlanmış ve yürütülmüştür. Bu cephede, İngiliz mandaterliği bir anda ortadan kaldırılmış, ileri dönemlerde Kuzey ve Güney kavramına yol açacak olan ve savaşın hemen başında çizilen sınır hattı yok edilmiştir. Ancak bölgede diplomatik faaliyetleri yürütecek ekibin eksikliği ve Yemenlilerin kendi kaderlerini tayin etmedeki başarısız girişimleri, I. Dünya Savaşı'nda ele geçirilen bu yerlerin yeniden İngiltere'nin siyasi emellerine bırakılmasına yol açmıştır. Yemen cephesine, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın 1871'de başlattığı ikinci defa fetih girişiminin bir uzantısı olarak bakmak yerinde olacaktır. Zira 1839'dan itibaren Aden'den kuzeye doğru gittikçe hâkimiyet sahasını genişleten İngiltere, 1871'den itibaren Osmanlı Devleti'nin Yemen'de yeniden toparlanmasıyla durdurulmuştur. I. Dünya Savaşı'na kadar artan diplomatik ve askerî girişimler sayesinde Osmanlı Devleti olabildiğince güneye sarkmıştır. Fakat İngiltere'nin artan baskısı ve Osmanlı Devleti'nin kendi içinde yaşadığı siyasi çalkantılar, Yemen'de İngiltere ile ortak bir noktada buluşmayı zorunlu kılmıştır. Cihan Harbi başlamadan hemen önce çizilen sınır ile Yemen'de İngiltere ile Osmanlı Devleti komşu olmuştu. Dolayısıyla Yemen Cephesi'nde 1915 yılında elde edilen Türk zaferleri, İngilizler tarafından kaygıyla karşılanmıştır.

1915 yılı içerisinde Yemen Cephesi'ndeki gelişmeler, bölgeye ileri gelen İngiliz diplomat ve devlet adamlarını çekmişti. Hatta bir ara Aden'deki İngiliz birliklerine destek olmak için Mısır ve Hindistan'dan takviye birlikler dahi gönderilmiştir. Çünkü Türklerin Laheç'e ve Şeyh Osman kasabasına sarkması, İngilizlerin bir sonraki hamlede Aden'den çıkartılması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle bölgedeki hem sivil hem de askeri gelişmeler yerinde incelenmesi ve İngiltere'nin ona göre tedbir alması gerekiyordu. Nitekim halifelik meselesinde görüldüğü gibi İngiltere, Mark Sykes gibi uzman ve strateji uzmanları aracılığıyla bölgeyi okumakta zorlanmıyor ve ona göre politika üretiyordu.

Kaynaklar

A-Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İradeler Meclis-i Mahsus (İ.MMS.), Dosya No: 193, Gömlek No: 13.
- BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), Dosya No: 4333, Gömlek No: 324955.
- BOA, Meclis-i Vükela (MV.), Dosya No: 238, Gömlek No: 14.
- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE), Birinci Dünya Harbi Evrakı (BDH.), Klasör No: 163/ Gömlek No: 718.
- ATASE, BDH., 163/718-019-01.
- ATASE, BDH., 163/718-028.
- ATASE, BDH., 163/718-20.
- ATASE, BDH., 163/718-39.
- ATASE, BDH., 164/720-004-01.
- ATASE, BDH., 247/1028-008-01.
- ATASE, BDH., 534/2088-005.
- ATASE, BDH., 1495/4-8.
- ATASE, BDH., 4116/003-001.
- ATASE, BDH., 4116/003-002.
- The National Archives (TNA), Foreign Office (FO.), 371/2134.
- TNA, FO., 371/2486.
- Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTKA), Tevfik Paşa Evrakı (TP.), Kutu No: 43/Gömlek No: 16.

B-Diğer Eserler

- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918, C. VI. (1978). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları.
- Büyükkara, Mehmet Ali. (2012). “Vehhabilik”, TDV İslam Ansiklopedisi. C. 42, İstanbul, 611-615.
- Ehiloğlu, Zeki. (1952). Yemen'de Türkler, İstanbul: Kardeş Matbaası.
- Güngör, Selahaddin. (1937). Kumandanlarımızın Harp Hatıraları. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Mahmud Nedim. (2001). Arabistan'da Bir Ömür. (Der. Ali Birinci). İstanbul: İsis Yayıncılık.
- Mehmed Emin. (1338). Harb-i Umumi'de Osmanlı Cepheleri Vekâyi, Beylerbeyi: Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası.
- Rouaud, A. (2002). “Yahya b. Muhammad”. The Encyclopaedia of Islam, Vol. XI, 247-248.
- Yeşilyurt, Yahya. (2011). Medeniyetler Beşiği Kadim Bir Osmanlı Ülkesi-Yemen. İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Yeşilyurt, Yahya. (2011). Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kış, Salih. (2017). “Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Yıl: 15, S. 22, 63-86.